

1
НАШ ЈЕЗИК

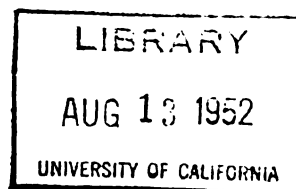
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. III св. 7-8

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : За добар књижевни језик	223
2. <i>М. Шевановић</i> : Неки акценатски дублети	226
3. <i>Б. Милановић</i> : Облик заисних падежа деминутивних именица на <i>-це</i>	242
4. <i>В. М. Мићовић</i> : О неким стручним називима	259
5. <i>Св. Предић</i> : Италијан — Талијан	267
6. <i>Иван Поповић</i> : Инструментал именица женског рода на сугласник	270
7. Језичке поуке	280

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Рибна

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књигевезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НЕКИ АКЦЕНАТСКИ ДУБЛЕТИ

Питање практичног савлађивања акцента један је од језичких проблема пред којим се највише осећају беспомоћним скоро сви они што из средине у којој су поникли и у којој су дуже живели нису понели добар акценат. Готово је опште мишљење да се наш акценат не може савладати и научити, па се ретко ко систематски прихвата овога задатка. Ни у школама за опште образовање, где се изводи настава матерњег језика, на акценат се не обраћа скоро никаква пажња; и овде се сматра да би време посвећено учењу акцента било изгубљено, пошто се верује да видних практичних резултата у томе ни у школама није могуће постићи. Такво је схватање, међутим, и врло штетно и сасвим погрешно. Иако нико не спори, и не може спорити, да је питање акцената нашег језика и њихова практичног савлађивања доиста сложено, исто је тако несумњиво да је оно апсолутно савладљиво. Само му наравно, ваља поклонити много више пажње него што му се досад поклањало, и систематскије треба радити на његову савлађивању. А иако је наш задатак (и то више наш него ма чији) да разбијамо ову заблуду и да тражимо путеве за упрошћавање метода за практично упознавање акцената, — ја сада овде о томе не мислим даље говорити, већ сам хтео да се задржим на неколико „спорних“ акцената нашег књижевног језика.

И код људи који имају врло добар изговор није тешко запазити разлике у акценту извесних категорија речи. У појединим крајевима и појединим местима наше земље, а каткад и у једноме истоме месту, чак и лица која у свему другоме говоре потпуно једнаким језиком, без икаквих других разлика, у више случајева се разликују по акценту. Зато се и код оних што су свесни значаја доброг акцента за лепоту говорног књижевног језика, па и код самих језичких стручњака,

поставља питање којему од тих акцената треба дати преимућство и чиме се ваља руководити да би се доказало који је од више акцената бољи: историскограматичким моментом или већом распрострањеношћу једнога од „спорних“ акцената, постојањем тога акцента у овоме или ономе говору с основицом књижевног језика, тиме што је забележен баш у овоме језику (мислим код Вука Караџића) или, можда, у књижевном изговору треба допустити и више напоредних акцената.

Досада је, природно, за норму књижевног језика у говору узиман акценат који је забележен у Вукову Рјечнику а обрађен у акценатским студијама Ђ. Даничића. Природно, кажем, јер се и у другим областима нормом књижевног језика сматра оно што је у Вуковим и Даничићевим делима добило свој облик. Али се ипак мора признати да се на акценат у овоме погледу може и друкчије гледати. Док се сви други утврђени облици језика кроз књигу и културни живот уопште примају и у срединама с друкчијим језичким особинама, — акценат је каткад до данас и у нашим највећим културним центрима остао различит од Вукова и Даничићева акцента. А у извесним, додуше ређим, случајевима овај последњи акценат је и скоро потпуно већ нестао зато што је, с једне стране, и у језику све подложно променама и што се, с друге стране, акценат код нас, како у почетку нагласисмо, никада није систематски учио и нарочито неговао, па у тим условима свуда већином преовлађује локални акценат. И то је учинило да се у више случајева, баш с позивом на Вукове језичке принципе, почиње ако не изрично устајати против неких његових акцената а оно свакако указивати на оправданост отступања (разуме се у тим случајевима) од норме коју је, према Вукову акценту, утврдио Ђ. Даничић, односно на потребу ревизије те норме.

Д-р Ср. Живковић у *Пишањима савременог књижевног језика* (год. III, књ. II, св. 1, стр. 30, Сарајево 1951) између осталог наже: да није наишао на човека, па чак ни на стручњака, који зависне падеже именице *соко* изговара с акцентом какав је обележен у речницима и граматикама, другим речима, какав је код Вука и Даничића; да се многи противе акцентима: *учи.мо, плетёше, идемо, имамо, ... другóви* → и сматрају да

су ово, вероватно, Даничићеви, бачвански акценти; да се замера изговору именице *млинарица* с акцентом именица *џастџирица* и *говедарица* зато што се говори *млинарица*. Даље се он пита да ли су бољи облици *лијџекови* и *вијџекови* или: *љџекови* и *вјџекови*, што значи да се поставља питање да ли ове две речи у екавском изговору у множини имају дугоузлазни или краткосилазни акценат на првоме слогу (*лекови* и *вјекови* или *лџекови* и *вџекови*).

Ј. Вуковић у истој броју истог часописа такође наводи низ случајева који намећу иста или слична питања: није ли Вук-Даничићев акценат у њима ограничен на одвећ узану територију, односно не би ли ља културне центре који се налазе у говорним областима где је овај акценат непознат било допуштено, у позоришту на пример, употребљавати акценат који је иначе уопштен на великом простору читавих говорних области нашег језика. Вуковић, разуме се, врло опрезно ово истиче као проблем који намеће потребу да се о њему расправља, да се што пре приступи његову решавању. Сем тога он у неким случајевима даје и своје одређено мишљење о овим питањима. В. се пита којем од више различитих акцената дати првенство, Вукову акценту: *доћи*, *наћи*, *поћи*, *шрџшти*, *вући*, *умрџшти*, *исџећи*, *изрџећи*, *намаћи*, *измаћи* или акценту западних новоштокавских области: *дџи*, *наџи*, *поџи*, *шрџшти*, *вуџи*, *умрџшти*, *исџећи*, *намаџи*, *измаџи*; акценту североисточних крајева: *чишџмо*, *гласџмо*, *седџмо*, *зовџмо*, *печџмо*, који је необичан на читавој западној територији књижевне акцентуације, на којој се акценат 1 и 2 л. множине ових глагола изједначио с осталим лицима презента, те се изговара: *чишџмо* (и *чишџше*) *гласџмо*, *сјџџмо*, *зџџмо* и *пџџмо* (као *чишџм*, *чишџш*, *чишџ* и *чишџџу*); Вукову акценту облика ген. мн. именица м. рода: *бреџџџа*, *синџџџа*, *случајџџџа*, *градџџџа*, *голубџџџа*, *праменџџџа* или акценту осталих падежа ових именица: *бреџџџџа*, *синџџџџа*, *случајџџџџа*, *градџџџџа*, *гџџџџа* и *праменџџџџа*, који све више осваја и источне и западне говорне области нашег језика. Према Вуковићевој мишљењу било би потребно утврдити и колико су широко распрострањени Вукови облици личних заменица с узлазним акцентом на првом слогу, а у којим све говорима у тим облицима имамо силазне акценте и њихово преношење

на предлоге. И најзад, Вуковић се пита колико су оправдани захтеви досадашњих наших граматика према којима се силазни акценти с првог слога речи морају преносити на проклитике. У вези са системом акцента књижевног језика датој у мојој Граматици за више разреде гимназије (издатој 1951 у Београду) мени је неколико људи које овај проблем занима поставило више карактеристичних питања: један пита зашто међу једносложним именицама м. рода које у облицима множине имају дуге узлазне акценте на првоме слогу нисам [поред осталих навео и примере: *радови* и *низови*, него се има утисак да је у њих акценат као у примерима: *брѣгови*, *грѣдови*, *сѣнови* и сл.; други кажу да је у њихову говору у ген. мн. именице *сѣдло* дугоузлазни акценат на претпоследњем (*сѣдлѣ*), а не, како Даничић мисли, краткосилазни на првом слогу (*сѣдлѣ*); више њих тврди да се Вукови акценти у облику локатива једине: *у догађају*, *по договору*, *у погледу*, *у младости* и слични више нигде не чују; да су Вукови акценти у примерима: *вѣсину*, *дубину*, *дужину*, *рудину*, *срдмошу*, *сѣдноћу* и *ширину* одвећ ретки и да наведене именице скоро редовно у свим падежима, па и у акузативу једине (као год и у ном. и ак. мн.), место овога имају краткоузлазни акценат на претпоследњем слогу (*вѣсѣну*, *дубѣну*, *дужѣну* итд.). А многи од оних што се питањем акцента у пракси баве примећују зашто се не води рачуна о чињеници што се свуда, ама баш свуда, у Србији и Војводини имперфекат акценатом слаже са инфинитивом, а не с презентом, како се то у неким нашим грама- тикама каже.

У вези с губљењем дужина, које све више осваја, нарочито источне говорне области нашег језика, у прошлој години објављена су и 2—3 написа у којима се настојало доказати не само да се дужине у нашој средини губе, што је свакако тачно, него чак и то да оне не одговарају духу времена и темпу живота и рада који „немају времена за развлачење“, — умало да дужине нису оглашене за непријатеља нашег социјалистичког развитака, што је, разуме се, потпуна бесмислица. И најзад, недавно смо чули и мишљење према коме нам стање акцента у нашим културним центрима налаже да отступимо и од основних принципа четвороакценатске

системе, па да допустимо и сувише слободну употребу свих акцената нашег језика на било коме слогу (в. чланак Н. Рончевића у Хрватском колу 4, 1950, стр. 736—740).

Зато што, с једне стране, и наше културне центре све више захвата талас нехата према акценту и што се тај нехат потхрањује из дијалеката са старијом акцентуацијом, у којима силазни акценти стоје на било којем слогу, па и на последњем, — таква теорија би могла наићи на плодно тло. — Проф. А. Белић у чланку *Из новије акценџуације I* (Наш језик књ. II н. с., стр. 227—237) објаснио је ову акценатску појаву у нашем савременом језику и довољно образложио неприхvatљивост предлога за допуштање апсолутне слободе акцента у књижевном језику, која би нарушавала и основне особине четвороакценатске системе: да силазни акценти могу стајати само на једносложним и на првом слогу вишесложних речи, а улазни акценти на било коме слогу вишесложних речи сем последњег. И после тога је непотребно ма шта више о овоме говорити.

Исто тако је проф. Белић, у последњој св. HJ, књ. III, а у чланку са истим насловом (стр. 149—153) говорио о значају чувања дужина за природу наших акцената. Он каже да „и дужине исто онако као и четири наша мелодична акцента служе лепоти и фонетској изразитости нашег језика“, а не претстављају произвољно развлачење гласова у речима, како се каткад скроз погрешно мисли (стр. 152). И зато, свакако дужине нарочито треба неговати, тим пре што су оне и данас лепо сачувана особина неких говора наших језичких области које чине ужу основицу књижевног језика. А Белић тим, разуме се, не пориче потребу за испитивањем стања дужина у народним говорима, већ је, напротив, истиче, па допушта и могућност друкчијег односа према дужинама у књижевном језику уколико би га резултати испитивања наметали. Али се сада још „док не буде целокупна акценатска територија добро испитана“ не могу давати за њих никаква нова општа правила (стр. 151).

Проф. Белић се у овоме своме чланку задржава и на једноме од оних неколико напред наведених случајева „спорног“ акцента, на двојакном акценту облика 1 и 2 л. мн.: *плешѐмо*, *плешѐше* и *плѐшѐмо*, *плѐшѐше*, од којих је први старији, исто-

рискограматички правилнији, а други добивен аналогично према акценту осталих облика и, можда, постао распрострањенији у народним говорима. Зато, иако до детаљног испитивања географије наших акцената Вуков и Даничићев акценат препоручује за норму говорног књижевног језика, он допушта и напоредну употребу у оваквим случајевима, све донде докле се на основу употребе у већине народа не нормализује као дефинитивни облик један или други. Он, штавише, сматра да би се понеком акценту, „уз преузимање одговорности, могло дати преимућство“ над Вуковим акцентом ако је очигледно „да је Вуково бележење уског круга“, у коме случају се ипак поред овога мора наводити и Вуков акценат. Овим је Белић дао и начелно решење проблема. Али је питање да ли се и у свим горе наведеним и сличним случајевима може применити то начело, може ли се у свима њима допустити напоредна употреба више акцената или у некоме од њих распрострањенији акценат и претпоставити ономе који је забележен код Вука Караџића. Ову ширину погледа проф. Белића треба правилно схватити и строго водити рачуна о ономе његовоме „уз преузимање одговорности“ и о његову захтеву да „тачност мора бити и објективно утврђена на простору акцентуације говора који су у основици књижевног језика“ (в. стр. 151). Баш зато се ово начело не би могло применити на све овде изнете случајеве.

1. а) Не може се подједнако гледати ни на све облике 1 и 2 л. мн. презента који се употребљавају с акцентом и на првом и на крајњем слогу основе. Међу овима има и таквих за које и Даничић допушта оба ова акцената. Тако за глаголе типа *плѐсти* — *плѐшем* Даничић каже: „У садашњем вр. у 1 и 2 лицу мн. може се акценат и замијенити тако да отпадне с првога слога (значи да тај акценат и у ова два облика може остати на истоме слогу — М. С.) па други слог добије, н. п. *печѐмо*, *печѐше*, *плѐшемо*, *плѐшеше*“... (Српски акценати, Београд 1925, стр. 95);

б) *идѐмо* се, истина, у неким говорима нашег језика употребљава с овде означеним акцентом, али су то већином говори који у 1 л. ј. презента имају узлазни акценат на првом, односно силазни на крајњем слогу основе. Међутим,

у већини млађих новоштокавских говора, па и у Рјечнику В. Караџића, дакако и у Српским акцентима Ђ. Даничића, акценат презента је: *ѝдѝм, ѝдѝш, ѝдѝ*, па, *разуме се, и ѝдѝмо, ѝдѝше, ѝду*), и друкчији акценат за говорни књижевни језик, по нашем мишљењу, не долази у обзир;

в) *имáмо* се такође нешто ређе употребљава с акцентом какав овде обележисмо зато што у извесним говорима (у већини црногорских, напр.) који иначе у 1 и 2 л. презента множине имају акценат на наставку — глагол *ѝмáши* у свим облицима презента има на првome слогу краткосилазни акценат (а не краткоулазни), дакле: *ѝмáм, ѝмáш, ѝмá, ѝмáмо, ѝмáше*. Али, по моме мишљењу, ово не иде у прилог допуштању напоредне употребе облика 1 и 2 л. мн. — *имáмо* и *ѝмáмо*, јер би претставници оног трећег акцента у овоме случају имали право да траже равноправност и за свој акценат.

г) Што се тиче примера акцента ових облика презента од осталих овде наведених глагола: *гласáмо* (и *гласáше*), *чишáмо, зовѝмо, учѝмо* и *седѝмо* — они се употребљавају напореда са: *гласáмо, чишáмо, зовѝмо, учѝмо, седѝмо* и у истим говорним областима, често у истим местима, па у тим местима и иста лица изговарају каткад ове облике и са једним и са другим акцентом. Ипак мислим да у више области с говорима који чине најужу основицу књижевног језика преовлађује Вуков, тј. први акценат; њега у источној говорној области употребљавају и сви они који иначе пазе на свој изговор, а тај акценат је познат и неким говорима даље на југозападу. И све то скупа му, по моме мишљењу, даје преимућство над оним другим акцентом.

2. У генитиву множ. именица м. рода са силазним акцентом на првом слогу — поред улазног (дакако другог) акцента на крајњем слогу основе, као у примерима: *брегóвā, градóвā, другóвā, синóвā, голубóвā, ѝраменóвā, случајевā* итд. у многим народним говорима употребљава се акценат осталих падежа: *брѝгóвā, грáдóвā, дрѝгóвā, сáнóвā, гдлубóвā, ѝрáме-нóвā, слѝчáјвā*. Ово је један од бројних случајева упрошћавања акцента једначењем једних облика с другима, које се све више шири и у најновијим говорима нашег језика, а

среће се често и у нашим културним центрима. Према данашњем стању једног и другог акцената, може се наслутити да ће облик с првим акцентом бивати све ређи и ређи. Али је тај, по Вуку и Даничићу, једино књижевни акценат још увек обичнији у већини од оних говора који чине најужу основицу књижевног језика.

3. Вук је, према Даничићу, знао да од једносложних именица м. рода силазни акценат облика једнине у множини мењају у улазни само: *валови*, *грбздови*, *делови*, *жуљеви*, *друшови* и *пужеви*. К овима Даничић додаје још петнаестак именица с том особином акцената (в. Српски акценати, стр. 20 и 21). Али и поред тих, у неким говорима нашег језика има још покоја именица овога типа с истим акцентом у облицима множине. У северозападној Србији с тим акцентом се изговарају између осталих и *низови* и *радови*. Поред акцената какав је означен код Вука ове именице могу, дакле, у облицима множине имати не само краткосилазни већ и дугоузлазни акценат на првом слогу, уколико је несумњиво да се оне с тим акцентом употребљавају у народним говорима. Према томе би излазило да се у књижевном језику јекавског изговора могу напоредо употребљавати облици именица: *вијекови*, *лијекови* и *вјекови*, *љџкови*, јер су и једни и други ови облици, како је напред речено, познати у народу. За ово говори и различан акценат облика множине од именице *вџк* код Вука и Даничића, јер је Даничић (на мало пре означеном месту) наводи међу онима за које му се чини да имају дуги узлазни акценат на првом слогу облика множине, а које Вук није означио као такве. Множина именице *лџк* (*лијџек*) у књижевном језику јекавског изговора требало би да гласи једино *лијџкови* (према екавском *лекови*), јер ова реч (по Вуку и Даничићу) припада акценатском типу именица које силазни акценат ном. једнине у свим осталим падежима, па и у ном. множини, мењају у узлазни.

4. Неслагање Вука и Даничића у питању акцената ген. мн. именице *седло* можда се заснива на разлици која је код њих постојала при изговору тога облика. Али је вероватније да је оно потекло отуда што је Даничић мислио да и ова именица као именице *ребро* и *бедро*, с којима је иначе истога

типа, пошто га као ове у ном. мн. мења у ", треба да и у генитиву има *седала* (као: *ребар̄а*, према *ребра*, и *бедр̄а*, према *бедра* (Српски акценти, стр. 63). Очевидно је, међутим, да је обичнији акценат овога облика именице *седло* какав је означен у Вукову речнику — *седала̄*. Али је исто тако тачно да има више наших говора у којима и остале именице истог облика и истог акценатског типа у ген. множ., за разлику од Вукова, имају дуги узлазни акценат на претпоследњем слогу: *бедара̄*, *ребара̄*, према Вукову: *бедр̄а*, *ребар̄а* (в. Српски дијалектолошки зборник књ. III, стр. 49 и 133 и књ. X, стр. 107 и 247). А у некима од тих говора (потврду имамо за говоре северозападног Санџака и неке црногорске говоре, ДЗ III, стр. 133 и X, стр. 107) и акценат ном. мн. се разликује од Вукова и Даничићева акцента. Ипак, на основу онога што нам је познато из досад испитаних говора, не би се одређено могло рећи какав акценат је у појединим облицима ових именица најраспрострањенији, па је зато најисправније држати се Вукова акцента у њима.

5. Ја не бих рекао да се именица *соко* тако ретко чује с кратким узлазним акцентом на средњем слогу зависних падежа. Она се, истина, у Београду, а већином и у Србији уопште, најчешће изговара с акцентом на првом слогу тих падежа. Али понеки од досад испитиваних говора наше централне језичке области, између осталих црногорски говори, источнохерцеговачки и неки говори западне Србије (познато нам је за поцерски), потврђују акценат какав је забележен код Вука и какав ће се несумњиво наћи и у још коме од говора нашег језика. А и у тим се говорима чује и онај други акценат, па је ово двојство акцента те речи допуштено и у књижевном језику.¹

6. Именицу *млињарица* и Вук Караџић је навео с овим акцентом; с тим акцентом се она изговара у више народних говора, па, према томе, нема разлога да се даје првенство изговору ове именице с краткосилазним акцентом на првом слогу. Али треба додати да је потпуно разумљив и акценат *млињарица*, који је такође обичан у употреби. Указивање на

¹) У Српскохрватско-немачком речнику Ристића и Кангрџе, ова именица је и дата с оба акцента.

акценат именица: *пастѝрица* и *говед̀арица* не може нам дати за право да овакав акценат и код именице *млинд̀рица* претпостављамо ономе другоме, јер је различан акценат и у основних именица од којих се изводе ове две, на једној, и именица *млинарица*, на другој страни; *говед̀арица*, *пастѝрица*, као и: *овч̀арица*, *кайѝш̀аница*, *мај̀дрица* изведене су непосредно од именица: *говед̀ар*, *пастѝр*, *овч̀ар*, *кайѝш̀ан* и *мај̀ор*, тј. од именица м. р. с кратким узлазним акцентом на претпоследњем и дужином на последњем слогу. Међутим, у случајевима где се, и по значењу и по начину образовања, исте овакве именице изводе од именица м. рода са силазним акцентом на првом слогу, као *ку̀варица* од *ку̀вар*, *сд̀барица* од *сд̀бар* — оне, како видимо, имају акценат основних именица, тј. кратки силазни, дакако на првом слогу. Према томе је потпуно разумљив такав акценат и код изведене именице *млѝнарица* (према основној *млѝнѝр*), па је зато, иако је у нашим речницима дата само с краткоузлазним акцентом на средњем слогу, можемо убројити у речи с двојаким акцентом.

7. Стари акценат акуз. једн. (и ном. — ак. мн.) какав је код Вука означен у примерима: *вѝсину*, *ду̀бину*, *ду̀жину*, *ру̀дину*, *срд̀мошу*, *стѝ̀дношу* и *шѝрину*, којима Даничић додаје још и: *бр̀зину*, *вр̀ћину*, *дл̀јину*, *жѝ̀вину*, *лѝ̀дину*, *лѝ̀пошу*, *рд̀внину*, *чѝ̀стошу*, — данас се у нашој средини доста ретко може чути. И с разлогом се питамо није ли га већ у Вуково време био потиснуо акценат осталих падежа ових именица, тј. краткоузлазни акценат на претпоследњем слогу, с којим се данас скоро искључиво изговара ак. ј., као и ном. и ак. множине (*вѝсину* — *вѝсине*, *ду̀бину* — *ду̀бине* и — све остале само с њим). Баш чињеница што је Вук само неке од њих навео с друкчијим акцентом у акузативу говори да су се оне друге већ тада и у овоме падежу изговарале с акцентом осталих облика. Даничић је те друге могао чути и чуо их је, а као Новосађанин имао и у своме сопственом изговору, са силазним акцентом на првоме слогу акузатива; овај се акценат, само овај или напореда са оним другим, и данас чује у бачким говорима. А и у неким другим нашим крајевима, у северозападној Црној Гори и северозападном Санцаку (в. Срп. диј. зб. III, 47 и 139 и X, 234) и у Поцерини (Библ. Јужносл.

филолога књ. 1, стр. 5 и 6) још увек се употребљавају наведени примери и са силазним акцентом на првом слогу ак. једн. (и ном. и ак. мн.). И зато се, мада се у говору културних центара и у већини народних говора овакав акценат више не чује, он још не може огласити за некњижевни, као што би било неоправдано захтевати и да се у књижевном језику једино овај акценат употребљава.

8. Скоро на исти начин се мора гледати на акценат облика: у *догађају*, по *договџру*, по *наговџру*, у *разговџру* и сл., који се у културним центрима, а и ван њих у народу по многим нашим крајевима, врло ретко чују. Да ли је распрострањеност таквог акцента у лок. једн. м. рода именица овога типа и у Вуково време била ограничена као данас — ми то не знамо поуздано. Овај акценат је онда, по свему судећи, био нешто распрострањенији. Па ипак се намеће претпоставка да је његово постепено ишчезавање резултат недовољно широке распрострањености и пре 100 година, када су га Вук и Даничић обележили у II издању Српског рјечника. А свакако се једначење акцента лок. једн. с акцентом осталих падежа овде вршило не само зато што је у природи језика да се једни његови облици (обично малобројнији) свим својим особинама, уколико немају диференцијални карактер, једначе с другим облицима него и због тога што нема ни једног акценатског типа именица м. рода код којих би се у свим примерима облик лок. једн. по акценту разликовао од осталих падежа.

Посебан акценат овога облика, као у горе означеним примерима, најчешћи је у једносложним именицама са силазним акцентом осталих падежа, али, како је одвећ познато, оне од њих што означавају штогод живо не знају за разлику у акценту између облика локатива и других падежа. Затим, двосложне именице м. рода са кратким силазним акцентом на првом слогу такође у лок. једн. имају узлазни акценат на претпоследњем. Али од ових не ни све оне што означавају нешто неживо; према примерима: у *амбáру*, у *дувáру*, по *облику*, на *оџрэзу*, у *случáју*, на *салáшу*, — свуда само: на *лџшнџку* (као *лџшнџк*, *лџшнџка*...), у *џдздрџву*, на *џбручу*, у *џџсмџху*, у *рџбџџку* итд. Па очевидно и у великом броју од

оних примера за које Даничић мисли да се акцентом лок. једн. разликују од осталих падежа, данас свугде имамо у свим падежима исти акценат. Најзад од тросложних именица са " на првом слогу и дужином на крају Даничић (в. Српски акценати, стр. 47) наводи само: *дѡгађај*, *ѡбичај*, *пѡрођај*, *дѡговѡр*, *нѡговѡр* и *рѡзговѡр* као примере код којих је акценат (разуме се, узлазни) у лок. ј. на крајњем слогу основе. Остале вишесложне именице м. р. овог акценатског типа, којих има велики број, не знају ни за какву разлику у акценту појединих падежних облика; и у локативу једн. код њих је силазни акценат на првом слогу. Зато је потпуно разумљиво што се и ово неколико примера по тој особини све више једначи с осталим именицама одговарајућег акценатског типа. А као у вишесложних, тако се и у двосложних именица локатив једнине, истина у мањој мери, једначи с осталим падежима. И уопште су данас, сем у једносложних речи, у разговорном језику све ређи примери с посебним акцентом локатива једнине, мада је такав акценат опет скоро уопштен у неким случајевима. [Лок. једн. именице *пѡглѡд*, напр., у прилошком изразу — *у шѡм пѡглѡду*, који значи: „с те стране гледајући“, „што се тиче тога“, обично се изговара с акцентом какав је овде означен; међутим, када се ова именица употребљава у њеном основном значењу, акценат је и у локативу једн. као у свим осталим падежима; каже се само: *У њеноме пѡглѡду* запазили смо нешто необично, а не — у њеном *пѡглѡду*... Тако исто, рећи ће се: *У младѡсти* је лутао по свету, али: То је објављено у *Младѡсти* (часопису) за 1950 годину].

Лок. једн. вишесложних именица м. рода с узлазним акцентом на претпоследњем слогу забележен је у говорима северозападне Црне Горе (в. Дијал. зборник X, 224) у примерима: *у разговѡру*, *по уговѡру* (поред — *по ѡговѡру*) и *по договѡру* (поред — *по дѡговѡру*); у пљеваљском (Диј. зб. III, 131) на *пѡрођају* и у поцерском говору у северозападној Србији (Библиотека Јужносл. филолога I, стр. 30) поред свих шест код Даничића наведених примера и: *залогáју*, *завичáју*, *оѡрошáју* (поред чешћег *дѡрошáју*), *јабучáру*, *јагодњаку*, *рукоса́ду* и *манасѡ́ру* (поред — *мѡнасѡ́ру*). А у најновије време су и у бачким говорима забележени примери: *по обичáју*, у *поло-*

жају и у разговору. Све нам ово, ипак, и заједно с чињеницом што је такав акценат забележен код Вука и Даничића, не даје за право да једним књижевним акцентом лок. јединине ових именица сматрамо дуги узлазни акценат на крајњем слогу основе. Напротив, сада се овај акценат у примерима вишесложних именица осећа као архаизам, што још не значи да треба устајати против његове употребе.

9. Употреба облика инфинитива: *доћи, наћи, поћи, Шрестити, вући* и сл. глагола са силазним акцентом (место узлазног) у доста широкој области нашег језика не може, по моме мишљењу, бити довољан разлог за равноправну употребу оба акцента у тим облицима. У многим народним говорима централних области српскохрватског језика (у црногорским, дубровачком, херцеговачким и већини босанских) наведени и њима слични глаголи заиста се изговарају само са силазним акцентом: *дѳћи, нѳћи, пѳћи, Шрѳстити, вући*. Али један део тих говора у целини има акцентуацију доста различну од акцентуације књижевног језика. А ако узмемо у обзир само говоре с најновијом акцентуацијом, свакако више њих у овим примерима има дугоузлазни акценат, какав је баш зато с разлогом обележен у Вука Караџића и у осталим нашим речницима и граматицама. Познато нам је да поред северо-западног Санџака, западне Србије, Шумадије и Војводине још и у новоштокавским јекавским говорима Лике, Кордуна и Баније и суседних делова Босне и северне Далмације ови глаголи се изговарају једино са узлазним акцентом: *доћи, наћи, поћи, Шрестити, вући*. По пореклу, ово је акценат правога инфинитива тих глагола, док је силазни акценат добивен под утицајем облика краћег, тзв. супинскога инфинитива, без крајњег *и*, који је у једносложним речима, какав је овај последњи инфинитив, једино и могућ. Будући да је, с једне стране, краћи инфинитив у неким народним говорима чешћи у употреби од оног другог, а да, осим тога, између њега и књижевног облика инфинитива, са завршетком *и*, семантичко-синтаксички нема никакве разлике, — то је сасвим разумљиво што је његов акценат потиснуо акценат правога инфинитива и у самом овоме облику. Али ваља имати на уму да су други говори, и то већина говора с најновијом акценту-

ацијом, сачували свој изворни, узлазни акценат у књижевном облику инфинитива.

Можда ће се когод запитати зашто и овде у књижевном језику не допустити напоредну употребу оба акцента (*дóћи* и *дђћи*) кад се у другим случајевима таква употреба допушта. По нащем мишљењу овде то није могуће из начелних разлога, јер ту није у питању стварни акценатски дублет, него употреба једног акцента у једној говорној области, а другог — у другој. Па ако би се ти акценти огласили за равноправне, онда би се сваки од њих употребљавао у границама своје говорне области. У овоме случају би и претставници неке треће акценатске области с разлогом могли тражити равноправност за свој посебни акценат, јер ако једна средина има право захтевати да јој се не намеће „туђ“ акценат, то право се не би могло спорити ни другима. А озакоњење употребе посебног акцента за поједине крајеве, као и било које друге језичке особине (сем различних гласова који су се развили место некадашњег гласа *ѡ*), водило би разбијању јединства нашег књижевног језика. Дублети граматичких облика, па и дублети акцента, допуштени су само ако постоје у истим срединама, а у случајевима какав имамо са акцентима *дóћи* и *дђћи* ваља утврдити који од њих се с више разлога може примити за књижевни, па само тај као такав узети. Већа распрострањеност у говорима уже основице књижевног језика и чињеница што је узлазни акценат — изворни акценат књижевног облика инфинитива, а други добивен аналогичном према акценту некњижевног тог облика, дају преимућство Вукову, узлазном акценту.

10. Вуковићева замерка граматичарима који су прописивали обавезно преношење акцента с првог слога речи на проклитику сасвим је на своме месту зато што је у извесним нашим говорима ово преношење све ређе. У североисточној говорној области, по Вуковићу, оно је врло необично. Посебно у Србији оно се скоро никако и не врши, или се среће само у специјалним прилошким изразима (у реченици: *Иде му нá руку*, која значи „помаже му“, акценат је какав је обележен; а каже се једино: *Паде му на руку*). Али новије граматике наше о овој чињеници воде рачуна. Проф. Белић (у Грама-

тици за II разред, на стр. 34-ој, II издање), говорећи о правилима преношења акцента на проклитике, каже да од тог правила има врло много отступања; а у мојој Граматици за више разреде (год. 1951) на стр. 148 стоји: „У савременом језику све више преовлађује акценат посебних речи. Друкчије речено — у савременом језику се све ређе преноси акценат на предлоге. Уколико се пренос акцента још врши, он се преноси... итд.“

11. Оправдано је и мишљење да двојак акценат у облицима зависних падежа личних заменица намеће потребу што скоријег детаљног утврђивања природе овог акцента у свим народним говорима, јер се књижевни (Вуков), узлазни акценат у тим облицима, колико је досад познато, употребљава на знатно мањем простору нашег језика. А ни с обзиром на питање порекла једног и другог акцента у тим облицима не може се говорити искључиво у прилог давања првенства узлазном, а на штету силазног акцента. Али будући да се у сваком посебном говору употребљава или један или други акценат, као књижевни ће се с правом сматрати узлазни све док се не утврди већа распрострањеност онога другог акцента и у говорима који чине ужу основицу књижевног језика.

12. Имперфекат глагола који немају исти акценат у облицима презента и инфинитива у екавским говорима најмлађег типа по акценту своје се не слаже с презентом, већ чешће с инфинитивом, а понекад има и посебан — дугоузлазни акценат на наставку. У београдском Народном позоришту, напр., стално слушамо: *грађаху* (а не *грађаху*, *писаше* (а не *писаше*), *сврђше* (а не *сврђше*) или *држаше*; *држасмо*, *држасше*, *држашу*, *читаше*, *читасмо*, *зваше*, *звасмо*... итд. Изговор овога облика с означеним акцентима у нашој средини се брани — насупрот одређеним прописима граматике књижевног језика, према којима се имперфекат по акценту увек слаже с презентом, без обзира на то од које се основе тај облик гради — тиме што се у северозападној Србији и Војводини нигде не чује друкчији акценат. Али иако је ово доста пространа језичка област, и то област која се другим језичким особинама врло мало разликује, или се никако и не разликује, од књижевног језика, — посебно у случају с акцентом

имперфекта се то не може узимати у обзир јер се у читавој тој области имперфекат скоро потпуно изгубио (в. М. Московљевић, Акценатски систем поцерског говора, Јужносл. филолог VII, 58; А. Стојићевећ, Значење аориста и имперфекта у српскохрватском језику... Љубљана 1951, стр. 120 и рецензију ове последње расправе у Јужносл. филологу XIX, стр. 281). А кад претставници једне дијалекатске области, макар како она била пространа, немају осећања за тачно значење једног облика, онда се при утврђивању било ког елемента тога облика, па ни при утврђивању његова акцената, ни у ком случају не може полазити од њихова изговора. Додуше, акценат имперфекта у најновијим екавским није такав постао без икакве везе с говорима у којима је овај облик још жив у употреби. И у неким јекавским говорима најмлађег типа (у пивско-дробњачком и пљеваљском, рецимо) у глагола којих се 1 и 2 л. презента множине разликује од осталих лица, у имперфекту, сем 1 л. ј., акценат је на наставку: *жеља́ше, жеља́смо, држа́ше, држа́смо, стаја́ше, стаја́смо, учаше, учашмо* (в. Српски дијал. зб. III, стр. 160); *бјежа́смо, држа́смо, чиша́смо* (исто X, стр. 332). А има у тим говорима и још неких разлика између акцената презента и имперфекта. Због тога је и Даничић гдекад указивао на разлику у акценту између ова два глаголска времена. Али је несумњиво да више говора наших у којима је осећање за употребу имперфекта најживље у овоме облику увек имају акценат презента, и то акценат презентских облика једине. А ова упрошћеност акцената имперфекта у тим говорима је једно од значајних његових преимућстава. И када се има на уму да је она заједничка већини народних говора у којима се имперфекат још употребљава и да у другим таквим говорима нема већих отступања, — онда се, зацело, мора признати да су граматичари у праву кад за акценат имперфекта у књижевном језику дају уопштено правило: да је он скоро увек једнак са акцентом презента. Акценат имперфекта је друкчији, обично само по квантитету, једино у глагола с једно-сложним обликом 1 л. једине (*бра̑х-бра̑ше, сла̑х-сла̑ше, жња̑х-жња̑ше* према: *бе̑рем, идља̑ем, ждња̑ем*).

М. Стевановић